

MƏKTƏBYAŞLI UŞAQLARIN VƏTƏNDAŞLIQ MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI PROBLEMİNİN ELMI, PEDAQOJİ, METODİKİ ƏDƏBİYYATDA QOYULUŞU

UOT: 372.8.502

Xülasə. Məqalədə məktəbyaşlı uşaqların vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması probleminin elmi, pedaqoji və metodiki ədəbiyyatda qoyuluşundan, həmçinin həmin ədəbiyyatlar üzrə mövzunun təhlilindən bəhs olunur. Vətəndaşlıq mədəniyyətinin təhsilalanlar arasında formalaşdırılması elmi, pedaqoji və metodiki ədəbiyyatda geniş tədqiq edilən bir məsələdir. Bu mövzuda yazılmış kitablar, tədqiqatlar və məqalələr, bu sahədə çalışan təcrübəli tərbiyəçilər tərəfindən təklif olunmuş fəaliyyət planları və fərqli metodiki yanaşmalar mövcuddur. Məhz bu kimi məsələlər məqalədə geniş şəkildə öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: məktəbyaşlı uşaqlar, vətənpərvərlik, vətəndaşlıq, mədəniyyət, elmi-pedaqoji və metodiki ədəbiyyat.

Key words: pupils of younger school age, patriotism, citizenship, culture, scientific-pedagogical and methodological literature.

Ключевые слова: ученики младшего школьного возраста, патриотизма, гражданственности, культуры, научно-педагогической и методической литературы.

Təhsilalanlarda vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması onların həm öz çevrələrində, həm də dünyada olan bütün insanlarla birgə cəmiyyətə faydalı, hörmət və tolerantlıq daxilində yaşamağa nail olmağını təmin edir, eləcə də onlara vətəndaş olaraq hansı vəzifə və hüquqlara sahib olduğunu və cəmiyyətdəki rolunu aşılayır. Vətəndaşlıq mədəniyyətinin öyrənilməsi və tətbiqi mövcud baxımdan zəngin bir cəmiyyətin formalaşmasına kömək edir. Ümumiyyətlə, “vətənpərvərlik”, “vətəndaşlıq” məfhumu və anlayışları haqqında bir çox tanınmış pedaqoqlar, dəyərli şəxsiyyətlər, alim və filosoflar müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Elmi-pedaqoji ədəbiyyatlara nəzər saldıqda görürük ki, vətəndaşlıq tərbiyəsi problemi XX əsrin 70-ci illərindən əsas mövzuya çevrilmiş və həmin dövrdən etibarən öz həllini tapmağa başlamışdır. Qeyd edək ki, bu problem müəyyən istiqamətlər üzrə – psixoloji, pedaqoji, hüquqi, siyasi, fəlsəfi, sosioloji istiqamətlərdə əsas tədqiqat obyektı olaraq təyin edilmişdir. Göstərilən istiqamətlərin hər biri mütəxəssislərin tədqiqatlarında geniş şəkildə öz yerini almışdır. İlkin olaraq pedaqoji və fəlsəfi yöndə tədqiqat

aparan mütəxəssislər “vətəndaş” anlayışının, “vətəndaşlıq” ifadəsinin daha çox mənəvi tərəfdən araşdırılmasına üstünlük vermişlər. Məhz bu səbəbdən onlar qeyd etmişlər ki, şəxsiyyətin əsas mənəviyyət göstəricisi vətəndaşlıqdır, eyni zamanda vətəndaşlıq şəxsin Vətən, dövlət, torpaq qarşısında öz borclarını düzgün şəkildə yerinə yetirməsi və cəmiyyətdə vəzifələrinin, ictimai tələblərinin, hüquqlarının ödənilməsi kimi nəzərdə saxlanılmalıdır. “Vətəndaşlıq” anlayışının tədqiq edildiyi pedaqoji, hüquqi, fəlsəfi çalarları bir-birini daha da dolğunlaşdırır, formalaşdırır. Vətəndaş hesab olunan hər bir şəxs öz hüquq və vəzifələrindən istifadə edərək, həmçinin vətəndaşlıq borcunu başa düşməklə öhdəsinə düşənləri yerinə yetirməlidir [6, s.320].

Vətəndaşlıq funksiyası, vətəndaşlıq borcu, bu borcun tərbiyə edilməsi, vətəndaşlıq mədəniyyətinin aşılınması haqqında daha antik dövrdən bu günədək gəlib çatan bir çox ümumfəlsəfi fikirlər və ideyalar vardır. Müxtəlif mənbələrə əsasən belə qeyd edilir ki, vətəndaşlıq tərbiyəsi fikri ilk dəfə qədim yunan alimi və filosofu Platonun əsərlərində əks olunmuşdur. Onun fikirlərinə görə, vətəndaşlıq tərbiyəsi insanların cəmiyyəti

yətdə ədalət və düzgünlük prinsiplərinə əsaslanan formalara uyğun olaraq təmin edilməlidir. Digər yunan filosofu Sofokl məşhur əsərlərindən olan “Antiqona” əsərində insanın cəmiyyətdə mövqeyinin yüksəlməsinə onun dövlətin qanunlarına tabe olmasının və vətəndaşlıq mədəniyyətinin düzgün formalaşmasının təsir etdiyini qeyd edir. Bununla yanaşı, Evripid “Finikiyalılar” adlı əsərində qeyd edir ki, insan üçün ən qiymətli dəyər – Vətəndir. Aristotel isə öz əsərlərində vətəndaşlıq ləyaqətinin dövlətlə və dövlətin quruluşu ilə şərtləndiyini göstərmişdir. Onun fikirlərinə görə, vətəndaşlıq mədəniyyəti insanların cəmiyyətdə birgə yaşamaq və ictimai yaşayışa təsir etmək üçün zəruri olan bir vəziyyətdir. Aristotel özünün “Politika” adlı əsərində vətəndaşlığın hüquq və ictimai məsuliyyətlə əlaqəli olduğunu vurğulamış və təhlil etmişdir [11, s.217].

İntibah dövründə yaşamış bir çox pedaqoqların tədqiqatlarında da “vətəndaşlıq” anlayışı ön planda olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa ədəbiyyatında vətəndaşlıq mədəniyyəti ilə bağlı bir çox ideyalar irəli sürülmüş, eyni zamanda onların pedaqoji mahiyyəti geniş şərh edilmişdir. Xüsusən də intibaha təkan verən E.Rotterdamski, T.Qobbs, T.Komponelli kimi humanistlər Şərqdəki mənəvi dəyər və keyfiyyətlərin Avropada vətəndaş keyfiyyəti kimi götürülməsi ideyasını irəli sürüb əsaslandıraraq “vətəndaşlıq” anlayışını məzmun etibarilə daha da zənginləşdirmişlər. Görkəmli pedaqoqlar olan B.Verulemskinin, C.Lokkun, Y.A.Komenskinin, K.D.Uşinskinin və digərlərinin humanizm vətənpərvərlik ideyaları da dövrün elmi ədəbiyyatlarında geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Məhz bu ədəbiyyatlarda onların vətəndaşlıq, vətəndaşlıq tərbiyəsi, vətəndaşlıq mədəniyyətinə dair mövqeləri qeyd olunmuşdur.

Y.A.Komenski XVII əsrin əvvəllərində yaşamış böyük bir pedaqoq, müəllim və filosof idi. Onun fikirləri və tədris metodları ən çox “Didaktika Magna” (“Böyük Tədris”) adlı əsərində yer almışdır. Y.A.Komenski vətəndaşlıq, vətəndaşlıq tərbiyəsi, vətəndaşlıq mədəniyyəti ilə bağlı bəzi fikirlər irəli sürmüşdür. O, insanların vətəndaş olaraq müstəqil düşüncələrini və fikirlərini ifadə etmələrinin əhəmiyyətini vur-

ğulamış və həmin vətəndaşların demokratik proseslərdə, dövlət işlərinin idarə edilməsində və hüquqlarının qorunmasında rollarını şərh etmişdir. Komenski dövlətin və mədəniyyətin vətəndaşların təhsilini təşkil etməkdə böyük rola malik olduğunu vurğulayaraq, təhsil və vətəndaşlıq mədəniyyəti məsələləri ilə bağlı yeni ideyalar verməklə ömrünü təlimin inkişafına və cəmiyyətə faydalı vətəndaşlar hazırlamağa sərf edirdi. Onun fikirləri təlim-tərbiyə prosesində vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşmasına kömək edən əhəmiyyətli mənbələrdən olmuşdur. İngilis filosofu Con Lokk da öz növbəsində vətəndaşlıq, hüquq və cəmiyyət ilə bağlı əhəmiyyətli ideyalar təqdim etmişdir. O qeyd edirdi ki, dövlət vətəndaşların hüquqlarını və mənafelərini qorumaq, onların gələcək rifahı naminə atılan addımlarının məsuliyyətini daşmalıdır.

Yeni və müasir dövrlərdə də vətəndaşlıq ideyası bir çox əsərlərin əsas məğzi olmuşdur. Buna nümunə olaraq XX əsrin məşhur filosofu və pedaqoqu sayılan Georq Kerşenşteynerin 1901-ci ildə Münhendə çap olunmuş “Gəncliyin vətəndaşlıq tərbiyəsi” əsərini xüsusən qeyd etmək lazımdır. Kerşenşteyner bu əsərində vətəndaş təhsilinin əsas məqsədi gəncləri demokratik cəmiyyətdə fəal iştiraka hazırlamaq olduğu fikrini müdafiə edib. Kerşenşteynerin apardığı tədqiqatlar və yazdığı əsərlər Almaniyada və digər ölkələrdə vətəndaşlıq tərbiyəsinin, vətəndaşlıq mədəniyyətinin inkişafında çox təsirli olmuşdur. O hesab edirdi ki, vətəndaşlıq tərbiyəsi zamanı gənclərdə aşağıdakı keyfiyyətlərin inkişafına diqqət yetirilməlidir:

- *vətəndaşlıq borcu və məsuliyyət hissi;*
- *tənqidi düşüncə və əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək bacarığı;*
- *effektiv ünsiyyət qurmaq bacarığı;*
- *başqaları ilə əməkdaşlıq etmək bacarığı;*
- *münaqişələri sülh yolu ilə həll etmək bacarığı.*

Sovetlər dövrünün mövcud ədəbiyyatlarını təhlil etdikdə görürük ki, bu dövrdə “sovet vətəndaşı” anlayışı əsas mövzulardan olmuşdur. Məhz sovet dövründə vətəndaşlıq tərbiyəsinə, vətəndaşlıq mədəniyyəti probleminə dair bir çox pedaqoji əsərlər nəşr edilmişdir. Bu istiqamətdə V.A.Suxomlinskinin “Vətəndaşın doğulması”

əsərini xüsusən qeyd etmək lazımdır. Kitab Suxomlinskiy vətəndaş şüurunun inkişafına yönəldilmiş uşaqların təhsili ilə bağlı yazdığı əsərlərinin toplusudur. Suxomlinskiy iddia edirdi ki, vətəndaşın təhsili ailədə başlayan və məktəbdən yetkinliyə qədər davam edən ömürlük bir prosesdir. O hesab edirdi ki, təhsilin məqsədi cəmiyyətin fəal, məsuliyyətli və mərhəmətli üzvlərini hazırlamaq olmalıdır. Ümumiyyətlə, Sovet İttifaqı dövründə vətəndaşlıq tərbiyəsi və vətəndaşlıq mədəniyyəti probleminə həsr edilmiş bir çox pedaqoji əsərlərin adını qeyd etmək olar. Bu əsərlər sovet təhsil sisteminin məqsədlərini və prinsiplərini əks etdirir və ölkənin yeni nəslini vətəndaşlıq haqqında doğru fikirlər və dövlət ideologiyası ilə təmin etməyə çalışır. O dövrdə vətəndaşlıq məfhumunu əsas götürərək yazılan əsərlərə Anton Makarenkonun “Yaxşı məktəb” (“Педагогическая поэма”) və Sergey Şatalovun “Pedaqogika müraciətləri”ni (“Педагогические очерки”) nümunə göstərmək olar. A.Makarenko sovetlər dövrünün ən tanınmış pedaqoqlarından biridir. Onun “Yaxşı məktəb” adlı əsəri pedaqoji əsərlər tarixində önəmli bir yer tutur. Bu kitab Makarenkonun öz təcrübələrini və “Gorki Məktəbi” adlı uğurlu tərbiyə kompleksinin yaradılması və idarə edilməsi prosesini əks etdirir. Kitabda vətəndaşlıq tərbiyəsi, kollektivizm və ictimai inkişaf məsələlərinə dair dəyərli fikirlər öz əksini tapmışdır. “Pedaqogika müraciətləri” kitabı təcrübəli pedaqoq Sergey Şatalovun pedaqoji müraciətlərini toplayan yığma əsər hesab olunur. Onun kitabında vətəndaşlıq tərbiyəsi, vətəndaşlıq mədəniyyəti və məktəb tərbiyəsi ilə bağlı müxtəlif məsələlərin müzakirəsinə əsas yer verilmişdir. Qeyd olunan kitablar Sovet İttifaqı dövrünün tərbiyəçi və pedaqoqlarının vətəndaşlıq tərbiyəsi və vətəndaşlıq mədəniyyəti problemləri ilə bağlı fikirlərini və təcrübələrini təqdim edir. Bu əsərlər o dövrün təhsil sisteminin inkişafını və ideologiyasını anlamağa kömək edir və həmin məsələlərin təhlili baxımından əhəmiyyətli mənbələr sırasında dayanır [10, s.122].

Azərbaycanda vətəndaşlıq tərbiyəsi problemi üzrə ilk tədqiqatlar Əjdər Ağayevə məxsusdur. O, XX əsrin 70-ci illərindən etibarən ardıcıl olaraq tədqiqatlar aparmış, kitablar və məqalələr nəşr etdirmişdir. Həmçinin onun elmi rəhbərliyi

ilə bir çox dissertasiya işləri hazırlanmışdır. Bu istiqamətdə A.Əliyev vətəndaşlıq ləyaqəti, R.Hüseynov vətəndaşlıq mədəniyyəti, N.Yusifova ailədə uşaqlarla aparılan vətəndaşlıq tərbiyəsinin düzgün aşılması, S.Səfərova isə vətəndaş təhsilinin nəzəri və təcrübə məsələlərini dərinlən araşdırmış və öz tədqiqatlarını dissertasiya işi kimi müdafiə etmişlər. N.Kazımov “Ali məktəb pedaqogikası” adlı kitabında qeyd edir: “Müstəqil Azərbaycan Respublikası üçün əsl vətəndaş hazırlamaq istəyən müəllim (tərbiyəçi) iş apardığı şəxsləri hərtərəfli öyrənməlidir, yəni onların yaşını səciyyələndirən, birini o birindən fərqləndirən fərdi xüsusiyyətləri, hətta cinsi xüsusiyyətləri aydın təsəvvür etməlidir”.

N.Tusi öyrədirdi: “İlk növbədə uşağın təbiətinə, nəyə qabil olduğuna nəzər yetirmək, ağıl, fərasətinə fikir vermək, müşahidə nəticəsində hansı sənətə və elmə çox meyli olduğunu müəyyənləşdirmək, sonra isə həmin işlə də məşğul etdirmək lazımdır”.

Ü.Hacıbəylinin vətəndaşlıq tərbiyəsi ilə bağlı kifayət qədər əsərləri var. Əsərlərinin birində belə deyir: “Övladı xeyir yolda tərbiyə etmək üçün tərbiyənin yolunu da bilmək lazımdır. Tərbiyənin yolunu ancaq elm sayəsində bilmək mümkündür”.

Mövcud elmi-pedaqoji və metodiki ədəbiyyatlara nəzər saldıqda məlum olur ki, təhsilalanlarda vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması istiqamətində bilavasitə olaraq, tədqiqatlar aparılmış və problemin həlli ilə əlaqədar mühüm yeniliklər əldə edilmişdir [4, s.280].

Qeyd olunan mövzuda ən önəmli əsərlərdən hesab olunan A.N.Abbasovun nəşr etdirmiş olduğu “Milli əxlaq və ailə etikası” dərsliyidir. Dərslikdə əsas mövzu ailə etikasına və milli əxlaq dəyərlərinə yönəlmiş olsa da, burada vətənpərvərlik, Vətən sevgisi, milli iftixar və qürur hissi mövzularına da yer verilmişdir. A.N.Abbasov dərslikdə xüsusilə vurğulayır ki, “Vətənpərvərlik hissi hər bir şəxsə xas olan amildir. Milli-mənəvi dəyərlərimizdən biri də Vətən sevgisidir ki, onun da bünövrəsini vətənpərvərlik amili təşkil edir”. Məhz buradan belə nəticə çıxır ki, vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması prosesi vətənpərvərlik amilindən irəli gəlir [1, s.11].

Aparılan tədqiqatın mövzusu ilə əlaqədar

olaraq S.D.Doğanın “Ədalətli dövlət başçılarının keyfiyyətləri nümunəsində təhsilalanlarda milli iftixar vətəndaşlıq hissinin formalaşdırılması” mövzusunda yazdığı pedaqogika üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasını pedaqoji ədəbiyyatlar sırasında qeyd etmək olar. Dissertasiyada Azərbaycan və türk yazıçılarının yaradıcılıq işlərinə müraciət olunmuş və dövlət başçısı obrazları müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirilmiş, vətəndaşlıq, milli iftixar, milli qürur hissi məsələlərinə toxunulmuşdur [7, s.163]. S.Doğanın yuxarıda bəhs olunan dissertasiya işi tədqiqatçı G.R.Məmmədovanın “Şagirdlərin Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət ruhunda tərbiyə olunması və vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması” adlı monoqrafiyasında xüsusən təhlilə cəlb edilmişdir.

Mövzu üzrə təhlili aparılan əsərlərdən biri də H.V.İlyasovun “Ailədə kiçik məktəbyaşlı uşaqlarla vətəndaşlıq tərbiyəsi üzrə aparılan işin imkanları və yolları” adlı dissertasiya işidir. Burada H.V.İlyasov kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin vətəndaşlıq mədəniyyətinin düzgün formalaşdırılması məsələlərindən bəhs etmiş, onun səmərəli təşkili qaydalarını qeyd etmişdir. Bundan əlavə, tədqiqat işində qeyd olunmuşdur ki, “Kiçik məktəbyaşlı şagirdlərdə vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılmasının imkan və yolları o vaxt səmərəli olur ki, ailədə Vətən adı, dövlət adı hər zaman üstün hesab edilsin. Həmçinin müxtəlif tədbirlərdə şagirdlərə vətənpərvərlik və milli iftixar hissi mövzusunda rollar verilsin” [3, s.7].

Təhlilə cəlb olunan digər bir əsər “Tarixi şəxsiyyətlərə dair materialların öyrənilməsi şagirdlərdə vətəndaşlıq tərbiyəsinin vasitəsi kimi” adlı A.Q.Qasımovanın pedaqogika üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasıdır. Müəllif tədqiqat işində öncə problemin əsas nəzəri və praktiki məsələlərini diqqət mərkəzinə gətirmiş, psixologiya, pedaqogika, fəlsəfə üzrə dərslərlərə, nəşrlərə, eyni zamanda elm sahələrinə əsaslanan lüğətlərə müraciət etmiş, “şəxsiyyət” anlayışının mahiyyətində fərdin heysiyyatının, milli mənsubiyyətinin, milli vətənpərvərliyinin, milli qürurunun, milli mənliliyinin dayandığını vurğulamışdır. Bununla yanaşı, A.Q.Qasımova tədqiqat işinə uyğun olaraq proqram və dərslərləri, eləcə də ümumtəhsil məktəblərindəki mövcud

vəziyyəti öyrənmiş, təhlil edərək ümumiləşdirmişdir. Tədqiqatın əsas məqsədinə uyğun olaraq A.Q.Qasımova tarixi şəxsiyyətlərin keçdiyi yolları, onların tarixi xidmətlərini dərin təhlilə cəlb etmişdir. Müəllif dissertasiya işində qeyd edir: “Tarixdə elə şəxsiyyətlər olmuşdur ki, cəmiyyət onların pis əməllərini, öz vəzifələrini düzgün yerinə yetirməmələrini lənətlə yad etmiş və etməkdədir. Belə şəxsiyyətlər nəinki digər ölkələrə və xalqlara, həmçinin öz dövlətinə, xalqına, millətinə də bəlalar gətirmişdir. Məhz ona görə də biz belə şəxsiyyətləri nəzərdə tuturuq. Hər zaman müsbət əməlləri, xidmətləri, ideyaları ilə nümunə ola biləcək, xalqın üstün tutduğu şəxsiyyətləri əsas götürür və onların yol verdikləri müəyyən qüsurları xatırlatmaqla, şagirdlərimizə bunlardan nəticə çıxarmağı söyləyirik” [9, s.42].

Ümumiyyətlə, milli-əxlaqi mədəniyyət hissinin aşılınması, eyni zamanda vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələlərinə dair dəyərli fikirlərə P.B.Əliyevin, H.H.Əhmədovun “Gənclərin milli dəyərlər əsasında tərbiyəsi”, Ə.Ə.Ağayevin “Vətəndaş olmağa borclusan”, “Məktəblilərin vətəndaşlıq borcu tərbiyəsi” əsərlərində də rast gəlmək mümkündür. Eyni zamanda mövzuya dair M.İ.İlyasov və M.N.Nəzərov “Məktəb şagirdlərinin vətəndaşlıq tərbiyəsi” adlı kitabça nəşr etdirmiş, S.B.Bağirova isə “Azərbaycan Respublikasının dövlət atributları vasitəsilə şagirdlərin vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması” mövzusunda tədqiqat işi yazmışdır.

Son dövrlər təhsilalanlarda vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması və hərbi vətənpərvərliyin tərbiyə olunmasına dair bir çox tədqiqatlar aparılmış, elmi əsərlər yazılmışdır. Məhz həmin əsərlərin tədqiq etdiyimiz problemlə birbaşa bağlılığı vardır. Bu elmi əsərlərə nümunə olaraq F.B.Sadiqov və O.Q.Həsənlinin “Tərbiyəşünaslıq”, Y.Ş.Kərimovun “Pedaqoji tədqiqat metodları”, A.R.Əliyevin “Şagirdlərin vətəndaşlıq ləyaqəti və tərbiyəsi üzrə təşkili yolları” mövzularında namizədlik dissertasiyalarını, H.İ.İlyasovun “Ailədə kiçik məktəbyaşlı uşaqlarla vətəndaşlıq tərbiyəsi üzrə aparılan işin imkan və yolları” adlı dissertasiyasını, S.N.Qasımovanın “Kiçikyaşlı məktəblilərin vətənpər-

vərlik tərbiyəsində tarixi abidələrdən istifadə” adlı elmi işini və digər mövzularda yazılmış monoqrafiyaları, pedaqogika üzrə fəlsəfə və elmlər doktorluğu dissertasiyalarını qeyd etmək olar. Adları çəkilən tədqiqat işlərində birbaşa və dolayı yolla milli dövlətçiliyə, sədaqətlik məsələlərinə, milli qürur, milli iftixar hissi fonunda şagirdlərdə vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılmasının əhəmiyyətinə və vacibliyinə xüsusi olaraq diqqət yetirilmişdir [5, s.19].

Məlumdur ki, uşaq ədəbiyyatı yarandığı və təşəkkül tapdığı gündən etibarən müxtəlif məzmunlu fikirləri, nəsihətləri, kəlamları özündə birləşdirərək hər zaman tərbiyəvi rolda olmuşdur. Tədqiqat işi mövzusunun uşaq ədəbiyyatında hansı səviyyədə əks olunmasına nəzər saldıqda görürük ki, burada mətanətlik, səxavətlik, qürurluluq, ana torpağı, yaşadığı ölkəni, onun əhalisini sevmək, vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirmək, vətənin inkişafı, çiçəklənməsi üçün əlindən gələni etmək və s. kimi insani hislər ifadə olunur [2, s.110].

Təhsilalanlarda vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılmasında, tərbiyə edilməsində ibtidai sinif dərsləkləri də mühüm rol oynayır. İbtidai sinif dərsləklərinə əsasən, yazılmış “İbtidai sinif dərsləklərindəki bədii nümunələrlə tərbiyə məsələləri” adlı əsərdə bunu açıq-aşkar görmək mümkündür. Belə ki, əsərdə tərbiyə məsələləri, vətənpərvərlik tərbiyəsi, ata-anaya hörmət əsas mövzunu təşkil edir [8, s.13]. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, əsərdə milli qürur və vətəndaşlıq mədəniyyətindən bəhs olunsa da, bu məsələlərin mahiyyətinə və məzmununa dərin şəkildə müraciət edilməmişdir.

Məktəbyaşlı uşaqların vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələlərinin qoyuluşu elmi, metodiki və pedaqoji ədəbiyyatlarda müxtəlif məzmunla əsaslanmışdır. Belə ki, mövzuda yazılmış kitablarda, tədqiqat işləri və məqalələrdə bu sahədə çalışan təcrübəli tərbiyəçilər tərəfindən təklif olunmuş fəaliyyət planları və fərqli metodiki yanaşmalar mövcuddur:

• *Elmi ədəbiyyatlarda vətəndaşlıq mədəniyyəti formalaşdırılması probleminin qoyuluşu kiçik yaş dövründəki şagirdlərin sosial münasibətlərini, dövlət və cəmiyyətə dair əsas məlumatları*

və dəyərləri öyrənmək üçün mühüm bir məsələdir. Bu ədəbiyyatlar müxtəlif yaş dövründəki şagirdlər üçün uyğun metodikalar və təlimatlar təklif edir.

• *Pedaqoji ədəbiyyatlarda vətəndaşlıq mədəniyyəti formalaşdırılmasının şagirdlərdə təhsil prosesinin bir hissəsi kimi təşkil edilməsi üçün təlimatlar yer alır. Bu ədəbiyyatlar müəllimlər və tərbiyəçilər üçün pedaqoji prinsiplər və təcrübələr təklif edir.*

• *Metodiki ədəbiyyatlarda vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün müxtəlif nümunələr, təlimatlar və mövzular yer alır. Bu ədəbiyyatlar təhsil müəssisələrində müəllimlərin və tərbiyəçilərin təhsil prosesində daha effektiv bir şəkildə vətəndaşlıq mədəniyyətinin tətbiqini təmin etmək üçün praktik bilik və təcrübələr təklif edir [4, s.252].*

Nəticə. Beləliklə, mövcud pedaqoji ədəbiyyatlar üzərində aparılan təhlillərdən aydın olur ki, ibtidai sinif şagirdlərində vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması üzrə işin sistemini yaratmaq və nizamlamaq xüsusi tədqiqatın obyekti olmasa da, problemin müxtəlif istiqamətli məsələləri zaman etibarilə bu və ya digər tədqiqatçıların diqqət mərkəzində dayanmışdır. Amma mövzu ətrafında bizi maraqlandıran məsələlər məhdud çərçivədədir, geniş şəkildə təhlilə cəlb olunmadığı üçün onları daha ətraflı araşdırmağı əsas məqsəd olaraq müəyyənləşdirdik. Ümumilikdə isə elmi-pedaqoji və metodiki ədəbiyyatların təhlilindən aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Problem üzrə təhlilə cəlb olunan yeni dövrün elmi-pedaqoji ədəbiyyatının bir qismi sovet rejimi şəraitində yazıldığından onların əsas mövzusunun kommunist-sovet ideologiyasına xidmət və bu ruhda tərbiyələndirməyin nəzəriyyə və təcrübəsini ümumiləşdirmək təşkil edirdi. Belə yanaşma tərzii XX əsrin əvvəllərində nəşr olunmuş pedaqoji ədəbiyyatlarda da müəyyən qədər öz təsirini saxlamışdır.

2. Yetişməkdə olan nəslin milli ruhlu mənəvi tərbiyəsi, o cümlədən vətəndaşlıq tərbiyəsi pedaqoji problem kimi XX əsrin ikinci yarısından sonra daha geniş tədqiq olunmağa başlamışdır.

3. Problem məktəb dövrü çərçivəsində geniş

tədqiq olunmasa da, hələ ki, konkret şəkildə araşdırılıb yekun olaraq ümumiləşdirilməmişdir.

4. Problem araşdırılıb öyrənilərkən əsas obyektlər olaraq orta məktəbin I-IV sinifləri götürülmüş, yəni ümumtəhsilin ibtidai pilləsi konkret olaraq tədqiqat obyekti seçilmişdir.

5. Bütün qeyd olunanlar ibtidai sinif şagirdlərində vətəndaşlıq mədəniyyətinin formalaşdırılması prosesi zamanı məktəbin fəaliyyətinin nəzəriyyə və təcrübəsini öyrənilərək ümumiləşdirməyin zəruriliyini dövrün çox vacib elmi-tədqiqat vəzifələri sırasına yüksəltmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abbasov A.N. Milli əxlaq və ailə etikası (dərslük). Bakı, "Mütərcim" nəşriyyatı, 2016, 324 s.

2. Həsənov A.M. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatındakı mənəvi dəyərlərdən kiçikyaşlı məktəblilərin əxlaq tərbiyəsində istifadə. Bakı, "İşıq" nəşriyyatı, 1997.

3. İlyasov H.V. Ailədə kiçik məktəbyaşlı uşaqlarla vətəndaşlıq tərbiyəsi üzrə aparılan işin imkan və yolları (ped.ü.fəl.dok. avtoref). Bakı, 2016.

4. Kərimov Y.Ş. Pedaqoji tədqiqat metodları. Bakı, "Azərnəşr" nəşriyyatı, 2009, 280 s.

5. Qasımova S.N. Kiçikyaşlı məktəblilərin və-tənərvərlik tərbiyəsində tarix və mədəniyyət abidələrindən istifadə (ped.elm.nam.avtoref). Bakı, 1999.

6. Sadıqov F.B., Həsəni O.Q. Tərbiyəşünaslıq. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2015, 360 s.

7. Doğan S. Ədalətli dövlət başçıların keyfiyyətləri nümunəsində şagirdlərdə milli iftixar hissinin formalaşdırılması (ədəbiyyat və tarix materialları əsasında), (ped.elm.nam.dis). Bakı, 1998.

8. Əliyeva R.M. İbtidai sinif dərslərlərindəki bədii nümunələrdə tərbiyə məsələləri. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2003.

9. Qasımova A.Q. Tarixi şəxsiyyətlərə dair materialların öyrənilməsi şagirdlərdə vətəndaşlıq tərbiyəsində vasitəsi kimi. Bakı, 2002.

10. Алябушева Г.В. Развитие познавательных интересов младших школьников в проектной деятельности (автореферат) Москва, 2011.

11. Садыкова Н.У. Формирование познавательных интересов учащихся в условиях совместной деятельности. Воронеж, 2004, 217 с.

R.Piriyeva

Setting the problem of forming the citizenship culture of school-age children in scientific, pedagogical, methodical literature

Abstract

The article deals with the problem of forming the citizenship culture of school-aged children in the scientific, pedagogical and methodical literature, as well as the analysis of the topic in those literatures. The formation of citizenship culture among students is a widely studied issue in scientific, pedagogical and methodical literature. At the same time, the study and application of the culture of citizenship contributes to the formation of a society rich in existing terms. Looking at the existing scientific-pedagogical and methodological literature, it turns out that research has been carried out directly in the direction of forming a culture of citizenship in younger schoolchildren and significant innovations have been gained in connection with the solution of the problem.

Р.Пириева

Постановка проблемы формирования гражданской культуры детей школьного возраста в научной, педагогической, методической литературе

Аннотация

В статье рассматривается проблема формирования гражданской культуры детей школьного возраста в научной, педагогической и методической литературе, а также анализ данной темы в этой литературе. Формирование гражданской культуры у студентов является широко изучаемой проблемой в научной, педагогической и методической литературе. В то же время изучение и применение культуры гражданственности способствует формированию общества, богатого современными взглядами. При рассмотрении имеющейся научно-педагогической и методической литературы становится ясно, что непосредственно в направлении формирования культуры гражданственности у младших школьников проведены исследования и получены важные новшества, связанные с решением проблемы.

Rumiyyə Piriyeva,

Naxçıvan Dövlət Universitetinin dissertantı

e-mail: rumiyyepiriyeva@gmail.com